

CASANOVAS CATALÀ, Montserrat (2005): *Español y catalán en contacto. La expresión deíctica en el castellano hablado en Lleida*. Aachen: Shaker (Biblioteca Catalànica Germànica, 3).

De vegades, en les produccions científiques, artístiques o culturals ens confonen els grans títols i cal analitzar «la lletra petita» per tal de poder conèixer què hi pot haver dins d'una obra. En l'obra de Montserrat Casanovas *Español y catalán en contacto*, és el subtítol *La expresión deíctica en el castellano hablado en Lleida* el que, des d'un primer moment, ens permet de conèixer quins fenòmens del contacte de llengües entre el català i el castellà hi seran tractats. Aquest fenomen, analitzable des de múltiples vessants, ha donat, fins ara, molts resultats pel que fa a la recerca del català, però, en canvi, ha deixat enrere la recerca de la varietat castellana en les comunitats de parla catalana. L'estudi de M. Casanovas és una contribució a la reducció d'aquest dèficit.

Cal justificar aquesta introducció. Els estudiosos del contacte de llengües entre el català i el castellà hem d'estar satisfets per l'aparició d'una obra com aquesta. A la segona meitat del segle xx –fa doncs, molt poc temps–, es va iniciar una línia de recerca sobre el castellà de les zones de contacte a la península Ibèrica, els resultats de la qual ja no participen de l'estigma de considerar els fenòmens condicionats pel contacte amb la llengua pròpia del territori com a «español mal hablado» de províncies, concepte sorgit de la inèrcia normativista tan present en els estudis dialectals de l'època. El reconeixement de l'existència de varietats diatòpiques del castellà per raó del contacte amb les llengües autòctones dels territoris peninsulars on aquesta llengua es va estendre, per motius diversos i en etapes històriques diferents, és una realitat en aquest inici del segle XXI. Tal vegada, el reconeixement internacional es fa palès amb la publicació d'un volum monogràfic de la revista *International Journal of the Sociology of Language*, dedicat a les zones de contacte lingüístic del castellà a la península Ibèrica: MORENO FERNÁNDEZ, F. / DORIAN, N. C. (ed.) (2007): *Spanish in Spain: The Sociolinguistics of Bilingual Areas*, 184.

En els territoris on té lloc el contacte entre el català i el castellà, tant pel que fa a les comunitats com als individus, és imprescindible disposar del coneixement històric, social i lingüístic del que ha esdevingut en l'entorn d'ambdues llengües. Si s'assoleix un coneixement sòlid del fenomen del contacte podrà establir-se la política adient, des d'allò que cal legislar fins a les accions socials i lingüístiques que cal aplicar, per tal de no malbaratar el cabdal sociocultural que representa que una part de la comunitat de parla hagi adquirit les dues llengües en el procés d'escolarització i socialització, amb la qual cosa alguns individus assoleixen un bilingüisme gairebé equilibrat. D'altra

banda, també només amb un coneixement sociolingüístic acurat, tant de la situació del català com de la del castellà, es podrà aconseguir la planificació lingüística més adient per preservar de manera eficient el prestigi de la llengua minoritària, no solament en el si de la comunitat, sinó també fora del territori on té lloc el contacte.

L'obra de Montserrat Casanovas és el resultat de la recerca sociolingüística duta a terme a la Universitat de Lleida sobre un fenomen que inclou els nivells lingüístics gramatical i pragmàtic de la llengua com ara l'expressió de la dixi en el castellà dels parlants de la ciutat de Lleida. Cal fer esment que el marc d'aquesta recerca és el gran projecte internacional *Proyecto para el Estudio Sociolingüístico del Español de España y América (PRESEEA)* que, sota la direcció de Francisco Moreno Fernández, es proposa elaborar un corpus sincrònic de l'espanyol oral.

L'autora enfoca l'estudi d'aquest fenomen en una línia sociolingüística iniciada ja fa alguns anys. Es tracta d'una contribució a la caracterització sociolingüística de la varietat de l'espanyol en la comunitat de parla de la ciutat de Lleida; observa el castellà de Lleida com el d'una comunitat de parla que presenta fenòmens de variació explicables pel contacte amb el català, la llengua pròpia del territori, i estudia la variació en un dels fenòmens en què la presència de la interferència lingüística és més constant en tota la comunitat de parla catalana, ja que en les formes díctiques del castellà de Catalunya es manifesten clarament marques transcòdiques del català. Casanovas aplica l'estudi a dades concretes que extreu d'un corpus real, la producció del qual se cenyeix a parlants del territori, i mira d'extreure conclusions, gens intuïtives, que donin compte de fenòmens de variació que interpreta i que caldrà interpretar des d'una perspectiva més temporal.

Si fem una revisió més concreta de l'obra de M. Casanovas, cal esmentar que l'estructura segueix la línia clàssica d'aquests tipus de treballs. En els primers capítols fa una revisió dels principals estudis que fonamenten la interferència i la variació; presenta l'estat de la qüestió actual pel que fa a la recerca sobre el contacte del català i el castellà, dedicant una atenció especial als estudis sobre el contacte del castellà i el català a Lleida, sense deixar de banda la recerca sobre el castellà en altres indrets de Catalunya i en altres comunitats on català i castellà romanen en contacte, i cita els estudis del castellà en contacte amb les altres llengües de la península Ibèrica. Dedicava el segon capítol a la presentació metodològica que aplica. Especifica el patró de modificació en unes estructures morfosintàctiques del castellà objecte de l'anàlisi on té lloc la dixi, i palesa el fenomen en diverses variables dels demostratius –sota les formes locatives de primera i segona persona–, dels adverbis locatius i en peces verbals díctiques, especialment en els verbs *ir* i *venir*. Identifica les variants que documenta assenyalant-ne els codis que les caracteritzen. Tot i remarcar el debat viu sobre si en la configuració de les variants lingüístiques sorgides del contacte tenen més transcendència els factors lingüístics –estructurals– o els factors socials, analitza exclusivament els factors socials, considerant tres variables independents, precisament les que exigeix el PRESEEA: l'edat, el sexe i el grau d'instrucció. Fa una descripció del corpus emprat, confeccionat a partir de 36 entrevistes semidirigides que, per a l'anàlisi morfosintàctica, segueixen les pautes que aconsella Silva Corvalán; les entrevistes s'acompanyen de la fitxa sociolingüística corresponent que conté les dades dels informants. En aquest capítol metodològic s'explica com intervenir en la gravació i en la transcripció de les entrevistes seguint les normes del PRESEEA, encara que adaptades als objectius específics de la recerca. Finalment, el capítol acaba fent una breu presentació del model d'anàlisi de dades que, aplicat en aquesta recerca, ha d'explicar el fenomen de la variació en les expressions de la dixi del castellà dels parlants de la ciutat de Lleida. Casanovas aplica a les seves dades un model estadístic l'objectiu del qual és mesurar la influència d'una sèrie de factors lingüístics i socials en l'aparició de les variants d'un fenomen específicament lingüístic. S'aplica la regla de mesura de Labov (Labov, 1969), que dóna la mesura del fenomen i les condicions de la hipòtesi que l'expliquen. Per a aquesta anàlisi s'empra el programa GoldVarb 2.0, una adaptació informàtica procedent del Centre d'Investigacions Matemàtiques de la Universitat de Montreal feta el 1990.

En els capítols següents, Casanovas exposa encara fenòmens indispensables i previs a la recerca específica. Presenta el contacte entre el castellà i el català a Catalunya, i especialment a la ciutat

de Lleida; fa paleses les dades relatives sobretot a l'ús creixent del català en àmbits formals des de la desaparició de la dictadura, un ús que sens dubte ha de condicionar bona part dels fenòmens d'interferència en el castellà. De manera molt breu, es refereix a la gramàtica de la dixi d'ambdós sistemes lingüístics, el català i el castellà, aturant-se –com s'ha fet en la major part d'estudis sobre la interferència en aquest apartat– en els demostratius i dedicant especialment l'atenció a la asimetria d'ambdós sistemes, de tres peces en el castellà, enfront de les dues del català, i restringeix l'àmbit semàntic dels demostratius a la dixi que assenjala espai. Casanovas, a l'hora d'establir la seva hipòtesi, formula amb claredat els termes de la incidència de la interferència: poca presència de la forma demostrativa del locatiu personal de segona persona (*ese, esa, eso*), i augment de trets semàntics en el demostratiu locatiu personal de primera persona (*este, esta, esto*), heretats de la forma infraemprada, la qual es correspon amb la pèrdua del sentit específic en castellà del demostratiu de segona persona. Formula una hipòtesi paral·lela per als adverbis *aquí* i *ahí*. I també fa una breu referència als verbs de moviment de significació dística, *ir* i *venir*. Culmina el capítol relacionant les variants d'aquests elements amb les variables sociolingüístiques seleccionades a fi i efecte de poder dur a terme estimacions significatives i fiables en l'extrapolació de les dades del conjunt de la població de l'estudi, i també d'elaborar anàlisis i interpretacions de les correlacions verificades entre les estructures documentades i les característiques socials dels informants.

Els últims capítols contenen l'objectiu de la recerca: en el sisè capítol, l'anàlisi de les dades, i en el darrer, les conclusions. Com que es tracta d'uns capítols complexos pel detall de l'anàlisi, no més esmentaré les observacions que sorprenen més en relació amb els treballs previs que tracten el fenomen de la dixi en el castellà de contacte amb el català, deixant de banda aquelles dades, prou conegudes, com ara la disminució en l'ús del demostratiu de segona persona, interpretada com a resultat de posar en contacte amb el castellà un sistema lingüístic en el qual no hi ha una forma específica que designi l'àmbit de l'interlocutor.

En primer lloc, cal esmentar, encara que no es consideren significatives, les diferències en l'ús del demostratiu *ese* –no en l'adverbi locatiu *ahí*–, més minoritari en les dones que en els homes, una preferència sexolectal sobre la qual l'autora no formula cap hipòtesi.

En segon lloc, cal palesar que la distribució interferida dels demostratius s'incrementa des de la franja d'informants més grans, seguida de la franja de mitjana d'edat, seguida de la dels més joves, també amb resultats prou diferents pel que fa als adverbis dístics. Casanovas formula la hipòtesi explicativa que en els informants de major edat el contacte entre les dues llengües és de més llarga durada; mentre que l'ús prou freqüent d'*este, esta, esto* –amb la disminució conseqüent de l'ús d'*ese, esa, eso*– en els individus més joves s'explica pel major contacte amb la norma catalana en el període d'escolarització.

En tercer lloc, la correlació entre variants lingüístiques i «graus d'instrucció» dóna compte també d'un ús interferit prou generalitzat dels demostratius, amb poques diferències en la freqüència entre els tres grups que conformen la variable. L'ús del demostratiu *ese, esa, eso* decreix de manera paral·lela en la variable d'edat, sent menys freqüent en els informants amb estudis universitaris, seguit dels que tenen estudis secundaris i amb l'ús més elevat per part dels informants d'estudis primaris. Per més que aquest resultat no difereix de les interpretacions prèvies, Casanovas no pot deixar de precisar l'existència de dos grups ben diferenciats de persones cultes: d'una banda, el de les familiaritzades amb la norma culta castellana per la seva formació en aquesta llengua, de més edat, i d'altra banda, el grup més jove, escolaritzat ja amb llengua catalana de manera exclusiva o gairebé.

Casanovas, a l'hora d'analitzar aquestes dades, arriba a dir que els parlants més reticents a emprar les formes més allunyades de la norma castellana són els que més bé han acceptat la forma interferida i els que tenen més probabilitats d'emprar-la. No cal res més per poder considerar aquest ús d'*este, esta, esto* com un clar exemple d'interferència integrada.

A l'anàlisi que combina les dades «edat» i «graus d'instrucció» es constata que la disminució de l'ús de la forma *ese* té lloc sobretot en el grup d'individus que, amb menys edat, té el grau d'instrucció més elevat. L'homogeneïtat de l'ús de les formes no interferides té lloc en els informants de

més edat i amb menys instrucció, sens dubte el sector de la població menys sotmès al contacte amb la norma de la llengua catalana. Malgrat això, en una anàlisi més acurada, són els informants més joves amb una formació més bàsica i els de la segona generació amb estudis primaris o secundaris els que presenten xifres més altes d'usos interferits, dades que l'autora interpreta per la falta de contacte d'aquests parlants amb la norma catalana en els seus models educatius. No hi ha la mateixa uniformitat en el patró d'ús dels adverbis dítctics *allí* i *ahí*, on és més marcada la interferència (més baixa la freqüència d'ús d'*aquí* i més alta la d'*ahí*) en els parlants de segona generació amb estudis secundaris. Casanovas tracta d'explicar-ho com un fenomen menys antic, menys establert i, per tant, menys estable: el grup de parlants que compon aquest grup té la consciència de la falta d'una peça en el sistema adverbial dels dítctics, la qual intenta reposar.

L'anàlisi de Casanovas pel que fa a l'augment de trets significatius de les peces lèxiques dítctiques sobreemprades crec que és més subjectiva. L'autora no ha tingut en compte la distinció dels valors no pròpiament espacials en el cas dels demostratius —els no referents a l'espai dels interlocutors, sinó al temps o al text—; en altres paraules, em refereixo a aquells usos que no refereixen una dixi espacial. A tall d'exemple, pensem en el caràcter identificador no espacial d'*ese* i *ahí*, formes heretades del llatí que, per més que les dades hagin estat extretes de textos conversacionals, sens dubte han de ser-hi presents i, en canvi, no se citen en aquest estudi. De segur que aquests valors no tractats haurien de contribuir a explicar millor les diferències en la pèrdua de l'ús d'*ese*, *esa* i *eso* i d'*ahí*, atès que els valors textuals, no locatius, tenen una alta distribució, sobretot en uns tipus de text i en uns gèneres específics on la funció argumentativa hi és present.

L'autora només esmenta els usos, dislocats respecte de la norma, d'*ese* i d'*ahí* amb valor de primera persona, ben constatats pel nostre mestre F. Marsá. Aquests usos són una conseqüència secundària de la mateixa interferència: els parlants catalans que, quan entren la llengua castellana, perceben que els sistemes dítctics són diferents dels de l'estàndard castellà acaben fent ús, amb una alta freqüència i de manera inadeguada, de la forma infravalorada en la llengua interferida (*ese* i *ahí*). De totes maneres, una vegada més no es comporten paral·lelament el demostratiu i l'adverbi: s'empra de manera dislocada més freqüentment la forma *ese* que la forma *ahí*.

Pel que fa als valors dítctics de la parella verbal *ir* i *venir*, l'anàlisi del corpus castellà de la recerca dona compte de la pèrdua absoluta de la dixi exclusiva de la segona persona, que s'integra en la de la primera, com a la llengua catalana —amb l'ús exclusiu de *venir*. S'assenyala que la generalització de la reestructuració del sistema verbal d'aquestes peces no té conseqüències negatives en les interaccions entre els parlants de la comunitat en compartir les mateixes regles comunicatives. L'emissor, en referir el moviment des del «jo» al «tu» emprant *venir*, de la mateixa manera que quan es vol referir al sentit contrari, un dels sentits ajustats de *venir* segons la norma castellana.

Casanovas, en les seves conclusions, reafirma molts dels principis generals ja exposats en treballs anteriors. En primer lloc, dona compte dels dos patrons de l'expressió mostrativa en castellà: el del castellà estàndard, amb tres peces en el demostratiu (*este*, *ese*, *aquel*), dos peces en l'adverbi (*aquí*, *ahí*) i dos peces verbals (*ir*, *venir*); i el del castellà del contacte amb el català, amb dos peces en el demostratiu (*este*, *aquel*), una peça en l'adverbi (*aquí*) i una peça en l'àmbit verbal (*ir*), en integrar-se la dixi de la segona persona en la primera, com passa en el català. En segon lloc, emfasitza l'aprofitament que fa el bilingüe del patró que fa referència a l'estructura semanticopragmàtica de la llengua que deixa la marca transcòdica, la llengua donant, la llengua pròpia dels informants del corpus objecte d'anàlisi. En tercer lloc, deixa constància, també, d'alguns usos d'*ese* i d'*ahí* que, amb una freqüència més baixa que els usos esmentats anteriorment, presenten el valor dítctic de la primera persona, per la confusió d'ambdós sistemes. En definitiva, les observacions d'aquesta interferència són molt riques per al coneixement de la varietat castellana en contacte amb el català, encara que podrien ser completades afegint els altres valors dítctics no contemplats en l'estudi, els temporals i els textuals, propis dels demostratius, però també de l'adverbi, per més que un estudi d'aquestes característiques comportaria l'ampliació del corpus.

No obstant tot això, la vàlua de la recerca rau sobretot en l'aplicació d'un model d'anàlisi so-

ciolingüística que depassa les observacions ja conegudes, sobre les quals hem donat compte amb detall més amunt. Si aquesta recerca no formés part del gran projecte del PRESEEA, la investigadora hauria pogut afinar més les variables respecte a l'objecte d'anàlisi: podria haver prescindit d'algunes –el sexe, per exemple, és poc rellevant– i haver-ne afegit alguna de nova –la llengua de transmissió entre generacions o la llengua de les relacions familiars, per exemple, variables que mostren eficiència en altres treballs sociolingüístics. Les variables que més bé expliquen molts dels fenòmens del contacte entre el català i el castellà estan ben tractades en els informes que ha publicat sobre la llengua l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona després d'elaborar les grans enquestes sociològiques de Barcelona i la seva àrea metropolitana, que es publiquen cada cinc anys.¹ També cal destacar el caràcter conversacional del corpus que s'ha emprat, encara que les entrevistes hagin estat semiguiaades; el significat espacial de la referència dítica que Casanovas ha volgut tractar de manera exclusiva obligava a treballar sobre textos d'aquest registre.

M. ROSA VILA PUJOL
Universitat de Barcelona